

Palju õnne, Tiiu Erelt!

Hille Saluäär

Antenna Translations OÜ tõlkija ja toimetaja,
Tallinna Ülikooli õigustõlkelektor

Tiiu Erelti kui Õiguskeele toimetuse kauaaegse liikme (2002–2006) tähtsa sünnipäeva puhul tahaks mõne sõnaga meenutada tema rolli ühe praeguse suure „keeletööstusharu” alguse juures Eestis. Juttu tuleb õigustõlkest, täpsemalt nn eurotõlkest.

Kui Eesti Õigustõlke Keskus (EÕTK) 1995. aastal õigusaktide tõlkimisega alustas ja 1997. aasta kevadel esimese Euroopa Liidu määruse tõlkis, ei olnud Tiiu Erelti toimetatud ÕS 1999 veel ilmunud. Ka ei olnud ilmunud „Eesti keele käsiraamat”. Mõistagi ei olnud siis tõlkijate käsutuses tänapäeval nii enesestmõistetavaid internetivahendeid (Google!), polnud mitmekeelseid tekstikorpusi (Eur-Lex) ega ühtki terminibaasi. „Eesti keele seletava sõnastiku” ilmumine oli pooleli. Tõlgitavaid õigusakte paljundasime EÕTK Tõnismägi 8 maja keldris mikrofišsidelt paberile, tõlkimiseks avasime arvutis Wordi dokumendi, leitud terminidefinitioone kirjutasime pastakaga blanketile, kust terminoloog neid andmebaasi sisestas. Tõlkija laual oli lisaks ingliskeelsele originaaltekstile sama õigusakti soome-, saksa- ja prantsuskeelne versioon, Silveti inglise-eesti sõnaraamat, Oxfordi seletav sõnastik, paar inglise-eesti majandussõnastikku ja võib-olla midagi veel. Muude erialade terminisõnastikke leidis, aga paraku mitte meile vajalikke inglise-eesti-suunalisi ja moodsaid eurosõnu sisaldavaid. Keeletoimetajad lappasid 1976. aasta ÕSi, terminoloogid kindlasti Tiiu Erelti „Oskuskeelt”. Telefon oli laual olemas, aga Keelenõu numbrit veel valida ei saanud. Praeguste töövahenditega ärahellitatud tõlkijad võivad õigusega seda lausa pimedaks keskajaks nimetada.

Aga meil oli suur tahe oma asja hästi teha. Nii palgati iga kahe-kolme tõlkija kohta keskmiselt üks keeletoimetaja ja iga nelja tõlkija kohta üks terminoloog ja üks jurist. Kanada väliseestlastest projektijuhid vahendasid meile kakskeelse riigi õigusaktide tõlkimise kogemust, tutvustasid maailmas järeleproovitud tõlkekvaliteedi tagamise põhimõtteid ja viise. Esimesed eurotõlked valmisid päris suure meeskonna ühistööna. Saime aru, et oleme uue ajastu alguses, nii pateetiline kui see ütlus ka ei tundus. Esimese määruse tõlkimise ajal sisestati esimesed terminid ka EÕTK terminibaasi. Kohemaid asuti kirjutama ka „Inglise-eesti õigustõlke käsiraamatut”, et paika panna kõigile eurotõlkijatele kohustuslikud reeglid. Kohe alguses seati sisse tihe koostöö Eesti Keele Instituudi, Justiitsministeeriumi ja teiste riigiasutustega. Eesti Keele Instituudi inimesed eesotsas Tiiu Ereltiga andsid EÕTK üsna noorele ja enamasti võõrfiloloogidest töötajaskonnale hädavajalikku, ent põhjalikku terminoloogia- ja õigekeeleõpet.

Tagantjärele targana tuleb öelda, et me ei osanud ülesande suuruselt kohkuda. Enne Euroopa Liiduga ühinemist oli Eesti riigil kohustus ära tõlkida sada tuhat lehekülge euroõigusakte. Nii

mõnigi teema oli Eestile lausa uus, seega uus ka eesti keelele (nt börsindus, pangandus või Euroopa Liidu abifondid). Samal ajal kui meie tõlkisime, alles töötati välja samateemalist Eesti seadust (nt tolliseadustik). See tähendab, et nii mõnigi kord polnud eestikeelset terminit veel olemas või polnud selle kasutusharjumus veel välja kujunenud või ei leidnud me õiget allikat lihtsalt üles. Harvad ei olnud päevad, kui kogu meeskond istus maha ja pidi uue sõna välja mõtlema. Google'i asemel kasutati telefoni, ja riigiasutuse esindaja enesekindlusega pöördusid EÕTK terminoloogid otse kõikvõimalike valdkondade ekspertide poole. EÕTK tegevuse lõpuks, 2006. aastaks, oli ESTERMi terminibaasi koostamisel nõuga kaasa löönud juba üle 700 erialainimese.

Ent terminipuudus, õige vaste leidmine ei olnud ainus alguse mure. Küsimus oli ka selles, kuidas hoida head eesti keelt, kuidas mitte alluda võõrmõjudele, kuidas püsti jääda ja selgroogu säilitada võimsa lainena pealetungivas ingliskeelses euromõtlemises. Kuidas mitte muutuda laisaks ja minna kergema vastupanu teed, mugandades eesti keelde eurosõnu (nt *harmoniseerima*, *implementeerima*, *transponeerima* jms, mis tol ajal esinesid sagedasti Eesti tippametnike kõnepruugis) ja väljendades euromõtteid ingliskeelses eesti keeles.

Tõlkija asi on mõelda oma keeles. See ülesanne pole aga ühekordne ettevõtmine, nagu näiteks küpsuskirjand, mis tehakse kord elus. See on ülesanne, mida tuleb iga päev uuesti täita. Veelgi enam, see on ülesanne, mida tõlkija peab täitma täie teadvusega iga lause puhul, mida ta tõlgib. Algaja või mõttelaisk tõlkija ei märkagi lähtekeele mõju alla langemist: iseenesest kanduvad sihtteksti üle teise keele suurtähed, komad ja muud kirjavahemärgid, terminid, fraasid, kujundid ja lauseehitus. Iga algaja ei pruugi arugi saada, et ta midagi valesti teeb ja sõnakas algaja hakkab oma teguviisi ka õigustama.

EÕTK tõlkijad olid omas valdkonnas kindlasti algajad ja tegelikult oli euroteemadel algaja ju kogu riik. Ent õnneks oli Eesti riigil tarkust panna eurotõlke traditsiooni looma riigiasutus, kellel tõepoolest oli raha ja tahtmist mõelda kvaliteedile ja tekitada vundament, mille peale edasine eurotõlketegevus asetada (oli ju teada, et pärast ELiga liitumist jätkub tõlkimine mitu korda suuremas mahus). Algaja hädade vastu aitas meeskonnatöö. Terminoloogid aitasid otsida terminivasteid, õigustoimetajad kontrollisid, et tõlge oleks juriidiliselt arukas, keeleteoimetajad seisid hea eesti keele eest. Enamasti oli see sujuv ja kiire sõit neljahobuserakendiga, aga mõnikord meenutas ka luige, haugi ja vähi vankrivedamist. Meeskonnatöö tõlkeküsimustes ei olnud sugugi üksteisele takkakiitmine, sageli oli tuliseid vaidlusi, mille käigus paugutati uksti, lubati lahkumisavaldusi kirjutada ja valati vihapisaraidki.

Tiiu Erelt oli meie keeleteoimetajate salarelv. Oma tagasihoidliku enesekindluse ja autoriteediga andis ta läbimõeldud ja vankumatult süsteemseid vastuseid meid vaevavatele küsimustele. Tõlketöö algusajal pöördusime Tiiu poole päris sageli. Mõnikord selleks, et niisama nõu saada, teinekord selleks, et oma seisukohtadele tuge leida. Näiteks tuleb meelde EÕTK tõlkijate, keele- ja õigustoimetajate äge vaidlus suure ja väikse algustähe teemal Euroopa Liidu tähtsamate institutsioonide nimedes. Inglise keeles on siin tarvitusel suurtähed: *Commission*, *Council* jne. Inglise keelest tõlkija silmale tundub ütle mata loomulik kirjutada ka eesti keeles suurtähega: *Komisjon*, *Nõukogu*, olgugi et ametlikud täisnimed on *Euroopa*

Komisjon, Euroopa Liidu Nõukogu. Tiiu tegi ühemõtteliselt selgeks, et suurtäht ei sõltu institutsiooni suurusest ja nii jäi mitteametlikus nimes väiketäht paigale. Tegelikult võib öelda, et ainult tänu Tiiule on Euroopa Liidu Teataja tänaseks juba võib-olla ligi miljonil eestikeelsel leheküljel *komisjon* ja *nõukogu* kirjutatud reeglipäraselt väikese tähega. (Kurioosumina meenub samast ajast, aga õnneks mitte EÕTK majaseinte vahelt, paari riigiametniku vaidlus selle üle, et *määruse* kui eestikeelse sõna võib kirjutada väiketähega, aga *Direktiiv* kui uus eurosõna tuleks kirjutada suurtähega...) Keelevõõrale lugejale tundub see paari suurtähe näide võib-olla ületähtsustatud, kuid järeleandmine inglise keelele oleks loonud halva pretsedendi. „Niisama võimas, kui pretsedent on kohtupraktikas, niisama võimas on ta ka keeleasjus.”¹ Ja eriti õigusaktide keeles, sest neid ju tsiteeritakse täht-tähelt...

Teise näitena mäletan, kuidas koos terminoloogidega Tiiult küsisime, mida teha rea ingliskeelsete terminitega, mis sisaldavad sõna *reference* – *reference amount*, *reference axis*, *reference base*, *reference centre*, *reference date*, kokku mitukümmend sellist terminit. Küll oleks tõlkijal mugav ja mõnus, kui eesti keeles oleks kindel süsteem, arvas mõnigi meist. Mis mõttes süsteem, võis Tiiu tookord küsida. Eesti keeles on *null-*, *lähte-*, *võrdlus-*, *kontroll-* jm sõnad, igal erialal mingi oma kindlaks kujunenud termin. See oli olukord, kus Tiiu julgustas meid mõtlema oma keeles ja eesti keelt mitte painutama teise keele süsteemi järgi.

Tiiu Erelt on ka Euroopa Liidu Teataja ristiema. Kõigis teistes Euroopa Liidu keeltes sisaldab selle väljaande nimi alati sõna *ametlik* ja nii kõlas ka meie esialgne versioon: Euroopa Liidu Ametlik Teataja. Tiiu soovitus oli võtta eeskujuks oma Riigi Teataja pealkiri, sest kui juba riigi (või Euroopa Liidu), siis on see ühtlasi ametlik. Imelik, et me ise selle peale ei tulnud!

Ammu enne „Eesti kirjakeele normi kehtestamise korda” (2006. aasta määrus) sai „Inglise-eesti õigustõlke käsiraamatusse” kirja: „Tõlge peab vastama eesti keeles ametlikult kehtivale keelenormidele”.² Riigiasutusena oli EÕTK-l autoriteeti oma väljatöötatud standardeid teistele (nt vabakutselistele tõlkijatele) kohustuslikuks teha. Samuti oli ESTERM tänu oma laiale ekspertideringile ja kindlatele koostamispõhimõtetele usaldusväärne allikas ka Eesti riigiametnikele. EÕTK esimestel tööaastatel paika pandud põhimõtted – nii terminoloogia kui ka õigekeelsuse valdkonnas – on eurotõlkimise vundament praegugi. Mõelgem hetkeks, kui eespool viidatud „pime keskaeg” (praegu tuntud tõlkeabivahendite puudumise mõttes) oleks kulgenud hundiseaduste järgi: eurotõlkeid oleks teinud üle Eesti organiseerimatu hulk üksikult võttes võib-olla üsna arukaid vabakutselisi, aga ilma terminoloogiatoeta, ilma toimetajateta, ilma reegleid sõnastamata, ilma koostööta ühelt poolt oma valdkonna asjatundjate ja teiselt poolt keeleinimeste vahel. Sel juhul oleks meil praegu kasutuses mitusada tuhat lehekülge nii terminoloogiliselt kui ka keeleliselt (sh ortograafiliselt) pehmelt öeldes ebaühtlasi õigusakte, mida uuemad õigusaktid just sellisena tsiteerima peavad.

Kindlasti on liialdus öelda, et Tiiu Erelt asetas eurotõlkimise hoonele nurgakivi. (Pealegi on see üks äraleierdatud kujund.) Ent päris kindlalt võib öelda, et Tiiu Erelt oli meie jaoks just

¹ **Tiiu Erelt.** Kas hakkame eesti keelt tõhuseerima? – Õiguskeel 2007, nr1.

² **Andres Aule, Raivo Rammus, Taima Kiisverk, Hille Saluäär, Küllike Maurer.** Inglise-eesti õigustõlke käsiraamat. Eesti Õigustõlke Keskus. Tallinn 1997.

nagu maamõõtja, kes andis kätte koordinaadid, mille järgi pandi paika eurotolke-hoone teljed. See, mis sellest ehtisest hiljem on välja tulnud, ei pruugi ega saagi kõigile meeldida, aga mahamärkimine eesti keele suhtes sai igatahes õige, aus ja korralik.